

Волощук Сергій
(м. Ужгород)

ПІДГОТОВКА ТА ВСТУП ДО НАТО КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ЕТАПИ ТА УРОКИ

Політичні процеси розвитку України після президентських 2004 року та парламентських виборів 2006 року привнесли нову тональність у суспільні дискусії щодо євроатлантичних перспектив держави. Маятник зовнішньої політики країни вкотре робить відхилення в зворотньому геополітичному напрямку. Постала проблема проведення референдуму по питанню вступу України до НАТО. Активізували свої зусилля здебільшого противники цього курсу, до слова, закріпленого в ряді прийнятих Верховною Радою законів та нормативно – правових актах Президента, Кабінету міністрів та РНБОУ. На жаль, так і не налагоджено належного та об'єктивного інформування громадськості щодо аспектів можливого вступу України до НАТО, що змушує звернутися до аналізу досвіду 10 країн Центрально-Східної Європи, результатом реалізації якого стало набуття ними членства у Північноатлантичному Альянсі (перша хвиля розширення: 1999р. – Польща, Чехія, Угорщина та друга хвиля: 2004р. – Латвія, Литва, Естонія, Словаччина, Словенія, Болгарія, Румунія). Дана проблема останнє десятиліття знаходиться в полі зору політиків, дипломатів, журналістів, істориків, політологів, соціологів. Ґрунтовну інформацію подають Центр інформації та документації НАТО в Україні, видання Відділу громадської дипломатії штаб-квартири НАТО «Новини НАТО», інформаційно – аналітичний журнал Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України «Україна – НАТО». Цінну інформацію узагальнено у працях Національного інституту стратегічних досліджень, на сторінках його друкованого органу «Стратегічна панорама» [3;4;25;27]. Проблемам євроатлантичних перспектив України та аспектам розширення НАТО на Схід було присвячено ряд дисертаційних досліджень. [15;20;21]. Автору випала можливість ознайомлення з документами МЗС України стосовно даної проблеми (Поточним архівом та документами Управління Державного архіву МЗС України, Управління євроатлантичної інтеграції, Управління політичного аналізу та планування): інформаціям та політичними листами посольств України в країнах НАТО, аналітичними оцінками економічних, політичних та військових аспектів реалізації євроатлантичної інтеграції країн Центрально-Східної Європи, дипломатичним листуванням. Отже, метою публікації є спроба узагальнення досвіду набуття членства в НАТО країнами Центрально-Східної Європи протягом двох хвиль розширення кризь призму реалізації підготовчих етапів, реакції провідних політичних сил країни, внутрішньополітичних, інвестиційних та військово – промислових чинників, суспільних настроїв.

Прагнення до співпраці та поглиблення взаємозв'язків з НАТО країн Центрально-Східної Європи спостерігалось ще до розвалу Організації

Варшавського Договору. Це обумовлювалося зростаючим усвідомленням того, що ОВД здебільшого діє всупереч національним інтересам країн її учасниць, виснажує національні економіки непомірно великими витратами на воєнні потреби, всевідчутнішим розумінням того, що реальним гарантом їх державного суверенітету та безпеки може бути лише НАТО, а не СРСР, ОВД з їх непередбачуваною політикою.

Після Лондонської ініціативи глав держав і урядів країн НАТО (1990 р.) про налагодження партнерських контактів, консультацій з країнами Центрально-Східної Європи такі контакти дійсно набули поширення і дали відчутні позитивні результати. Підтвердженням сказанного є досвід Польщі, Чехословаччини, Угорщини, які першими стали повноправними членами Альянсу.

У нову добу – добу завершення „холодної війни“ міністр закордонних справ Польщі К.Скубишевський у березні 1990 р. відвідав штаб-квартиру Альянсу в Брюсселі, де вів переговори з Генеральним секретарем НАТО Манфредом Вернером і постійними представниками держав-членів НАТО [5,489]. Ці переговори мали інтенсивне продовження. 13-15 вересня 1990 р. вже М.Вернер відвідав Польщу і продовжив переговори з польським керівництвом.[5,492]. 23 травня 1991 р. Штаб-квартиру НАТО відвідав міністр оборони Польщі Колодзейчик, а 3 липня 1991 р. до Брюсселя для зустрічі з керівництвом НАТО прибув президент Польщі Лех Валенса [5,498]. В жовтні 1991 р. на зустрічі в Кракові міністри закордонних справ Польщі, Угорщини та Чехословаччини заявили про бажання своїх країн брати участь у діяльності НАТО [5,499]. 11 листопада 1991р. М.Вернер прийняв у Брюсселі в штаб-квартирі НАТО міністра закордонних справ Польщі К.Скубишевського [5,500]. 2 лютого 1994 р. Прем'єр-міністр Польщі Вальдемар Павляк підписав у штаб-квартирі НАТО Рамковий документ програми „Партнерство заради миру“ [5,519]. Вже у липні 1994 р. було схвалено індивідуальну програму партнерства Польщі з НАТО у рамках програми „Партнерство заради миру“ [5,525].

Польща активно підтримала миротворчі операції НАТО в колишній Югославії, інші дії НАТО, спрямовані на зміцнення миру і міжнародної безпеки. Як наслідок – 8 липня 1997 р. Мадридський саміт глав держав та урядів країн НАТО дав згоду на запрошення Польщі розпочати переговори з НАТО про вступ з тим, щоб після завершення процесу ратифікації стати членом Альянсу у квітні 1999 р.[5,545]. У березні 1999 р. Польща офіційно стала повноправним членом НАТО [5,558].

Президент Республіки Польщі О.Квасневський, високо оцінюючи приєднання Польщі до НАТО, відзначив: «Польща приєднується до Альянсу, маючи перед собою глобальне завдання. Ми докладали великих зусиль, аби забезпечити оперативну сумісність наших збройних сил, але ми усвідомлюємо, як багато ще треба зробити, перш ніж наша країна досягне західних стандартів. ... Вперше за багато років Центральної Європа звільнилася від напруги, і ми сподіваємось зберегти цю ситуацію завдяки регіональній політичній, економічній та військовій співпраці. Ми пишаємось тим, що польські збройні сили виконували роль миротворців майже

півстоліття. Польща активно працює і на регіональному рівні, зокрема, робить свій внесок у подолання наслідків катастроф та в узгодження системи надання допомоги в межах програм ООН, ОБСЄ, ЗЄС, НАТО [22,27]. В заявах лідерів держав НАТО, політиків, генералів впродовж 1990 років постійно підкреслювалося не лише першість Польщі на вступ до НАТО з – поміж інших претендентів, але і її особливе місце в новій системі безпеки Європи. Так, президент Франції Жак Ширак під час візиту до Польщі у вересні 1996 р., назвавши її «найбільшою і найближчою серцю французів державою в цьому регіоні», наголосив на можливості утворення нової європейської осі Франція–Німеччина–Польща [16,62]. З іншого боку, і у Варшаві, і у Брюсселі, і у в європейських столицях визрівало розуміння того, що Польща здатна принести в НАТО нове розуміння проблем регіону та можливості їх розв'язання, особливо в питаннях сусідства з Росією [9,31].

Провідні політичні партії Польщі схвалили вступ Польщі до НАТО, розглядаючи Альянс як головну опору польської політики безпеки, важливий форум трансатлантичного діалогу.

В програмі „Польської селянської партії декларувалося, що членство Польщі в НАТО та ЄС зміцнює безпеку польської держави і народу. Голова партії „Польської соціал-демократії“ М.Боровський у своєму виступі у Сеймі РП (21.01.05 р.) під час дебатів стосовно польської зовнішньої політики підкреслив, що ця партія розглядає діяльність на користь зміцнення трансатлантичних відносин одним із головних пріоритетів. Виборча програма коаліції „Союзу лівих демократів“ та «Унії праці» на парламентських виборах 2001 р. містила положення про необхідність виконання Польщею обов'язків, які обумовлює членство в НАТО. У постанові Конгресу радикально-популістської партії „Самооборони“ щодо зовнішньої політики РП (24.05.03 р.) зазначалося, що Польща, як член Північноатлантичного Альянсу, повинна дбати про відповідне представництво в керівництві НАТО. Позапарламентська „Польська соціалістична партія“ теж висловила потребу у регіональній зовнішній політиці з НАТО. Практично всі парламентські фракції Сейму третього скликання у 1999 р. висловили підтримку вступу Польщі в Північноатлантичний Альянс [1,6].

Приєднання Польщі до НАТО сприяло поглибленню демократичних процесів у країні, оздоровленню соціально-економічної атмосфери в суспільстві, наближенню до загальноєвропейських стандартів життя. Найпереконливіше виглядають вражаючі дані про іноземні інвестиції, які надійшли до Польщі як члена НАТО, розвиток військово-промислового комплексу. З моменту вступу Польщі до НАТО в 1999 році, за даними Польської агенції інформації і закордонних інвестицій, акумульована вартість закордонного капіталу в Польщі зросла з 38913 до 84477 (в млн.\$) у 2004 р. Надходження закордонного капіталу до Польщі, відповідно склали у 1999 році 7891млн. \$; 2000р. – 10601 млн.\$; в 2001 – 7118 млн. \$; в 2002 – 6064 млн.\$; в 2003 – 6420 млн. \$; в 2004 – 7858 млн.\$ [18,3]

Міністерство економіки Польщі прогнозує, що до 2008 р. загальна вартість оборонних замовлень перевищить 2 млрд.\$, ще 1 млрд. буде

зароблений експортними контрактами (головним чином в Індію, Малайзію Індонезію, Венесуелу), які зацікавлені в покупці машин, танків РТ-91, радарних систем, середніх транспортних літаків і боеприпасів. В Польщі здійснюється виробництво та ремонт літаків, вертольотів, військових кораблів і суден, забезпечення бронетанкової і автомобільної техніки, стрілецької зброї, ракетно-артилерійського озброєння, різноманітних боеприпасів і ін. Оборонний комплекс виявив себе прибутковим, забезпечує належний рівень оплати праці науковців-розробників, конструкторів, колективів працівників. [18,4]

Польща і надалі демонструє послідовність політичного курсу на активну співпрацю з НАТО та подальший розвиток євроатлантичної інтеграції.

Серед країн, які особливо прагнули набути членство в НАТО, основоювали стандарти, вимоги щодо вступу до Альянсу особливе місце посідає Чеська Республіка. Її шлях до набуття членства в Альянсі був досить складним: болісними були наслідки вторгнення СРСР у 1968 р., непростим був роз'єднувачий процес зі Словаччиною. Тому в суспільстві із задоволенням було сприйнято запрошення до початку переговорів щодо вступу до Альянсу, висловлене мадридським самітом НАТО в 1997 р. Про значення цього важливого кроку в історії країни переконливо висловився президент Чеської Республіки Вацлав Гавел: «В історії моєї країни були болісні моменти, коли ми з особливою гостротою відчували потребу в добрих союзниках. Тож для Чеської Республіки членство в НАТО, перш за все, означає приєднання до Альянсу ... Членство в НАТО – це прояв відданості, любові до свободи, духу солідарності, готовності захищати разом спільні культурні цінності, це прояв вірності основній ідеї Альянсу, яка відповідає нормам загальнолюдської моралі» [19,25].

Основний політичний етап підготовки до набуття членства в НАТО розпочався у лютому 1998 р., коли у Палаті депутатів Чехії було дано старт обговоренню проекту документа щодо ратифікації відповідної ухвали. За оцінкою преси, широка пропаганда цієї акції сприяла подальшому підвищенню загальнополітичного престижу Чехії, утвердженню в НАТО довіри до Чехії як до надійного партнера.

Незважаючи на складну на той час внутріполітичну обстановку в Чеській Республіці, обумовлену відсутністю уряду, сформованої в принципі більшістю у Палаті депутатів, ідея вступу до НАТО користувалася досить широкою підтримкою в суспільстві, більшістю політичних партій країни. Про домінуючі в провідних партіях настрої щодо вступу до НАТО свідчать оприлюднені такі погляди: Чеська соціал-демократична партія – "вступ в НАТО є всебічно вигідним кроком, витрати на нейтралітет вдвічі вищі, ніж видатки на членство в колективній безпековій системі; перевага вступу до НАТО не обмежується лише безпековою аферою.

Християнсько-демократична унія – Чехословацька народна партія – "вступ до НАТО принесе низку економічних переваг, оборонні заходи внаслідок об'єднання воєнних можливостей стануть дешевшими. До простору, безпека якого забезпечена у загальноєвропейській формі,

спрямовується більше іноземних інвестицій. Розширяться можливості збуту продукції нашої оборонної промисловості, відкриються нові можливості у сфері обміну науковими знаннями, а також у сфері взаємодопомоги у подоланні наслідків природних катастроф та великих аварій, зросте міжнародна впливовість країни".

Громадянська демократична партія - "НАТО має велике значення у боротьбі з цивілізаційними загрозами. НАТО є надійною греблею на шляху цивілізаційних небезпек, які можуть загрожувати західній цивілізації".

Серед політичних сил, що активно виступали проти вступу до НАТО домінувала комуністична партія Чехії та Моравії - "зараз, коли не існує біполярний розподіл світу, коли проти Альянсу не стоїть в Європі чи в світі жодне подібне угруповання, європейські безпекові ризики не є адекватними силі НАТО. Отже, немає необхідності підвищувати цю силу завдяки розширенню за рахунок нових країн. У числі аргументів була загроза втрати суверенітету. "Той, хто вважав, що вступ до будь-якого військового блоку як раніше, так і зараз не являв собою обмеження суверенітету, дуже мало розуміється на військово-політичних питаннях».

Республіканська партія Чехословаччини, заперечуючи доцільність вступу ЧР в НАТО, зверталася до історичного досвіду, коли "союзники" зраджували країну в 1938, 1945, 1948 та 1968 роках [1,13]. Отже, у період підготовки до вступу Чехії в НАТО провідні парламентські партії здійснювали спроби відстояти свої погляди у заданому питанні. На першій стадії процесу - 1997-1998 рр. роз'яснювалися основи функціонування НАТО, права і обов'язки країн-членів Альянсу. Наголос робився, як свідчить чеська преса, на змінах, які відбулися в НАТО після 1990 р., коли почали домінувати в його діяльності політичні аспекти. На заключному етапі демократичні сили країни старалися донести до широких прошарків населення інформацію про посилення в діяльності НАТО акцентів на розвиток партнерських, союзницьких відносин.

За час поетапного наближення та повної інтеграції Чехії до НАТО були досягнуті встановлені критерії членства у внутріполітичних, правових та економічних питаннях, здійснено необхідні кроки до зміцнення демократичних інститутів та забезпечення сталого економічного зростання, розвитку громадянського суспільства, запровадження верховенства права, вирішення інших важливих завдань на шляху євроатлантичної інтеграції [17,24].

Перераховані чинники відіграли важливу роль у підвищенні інвестиційної привабливості країни. Приплив іноземних інвестицій до економіки ЧР характеризувався такими даними (у млрд. \$): 2000 р. - 4,9; 2001 - 5,6; 2002 - 8,5; 2003 - 2,6; 2004 - 4,5 [18,11].

Період вступу Чехії до євроатлантичних структур співпав у часі з процесами трансформації армій держав-членів НАТО та військово - промислового комплексу ЄС, що суттєво вплинуло на розвиток оборонної промисловості країни, поставило перед нею завдання забезпечення національних збройних сил сучасним озброєнням, яке є сумісним із стандартами НАТО.

Необхідність придбання для військових потреб нових сучасних озброєнь зумовило активний розвиток військово-технічного співробітництва з іншими країнами, зокрема з США, Австрією, Бельгією, Фінляндією і ін. Завдяки плідній співпраці завдання успішно реалізуються.

Як свідчать факти, провідні політичні партії країни, віддзеркалюючи домінуючі політичні настрої в суспільстві, позитивно оцінюють результати членства Чехії в НАТО.

Після вступу Чехії до НАТО в документах чеської соціал-демократичної партії, християнсько-демократичної унії - чехословацької народної партії і ін., в повідомленнях преси підкреслюються висновки:

- принципово змінилось становище ЧР у системі європейської та євроатлантичної безпеки, через демократичний механізм прийняття рішень в рамках НАТО Чехія разом з провідними європейськими державами та США стала причетною до формування світової європейської політики безпеки;

- Чехія отримала високі надійні гарантії мирного розвитку, незрівнянні з тими, які країна мала до вступу до НАТО;

- суттєво підвищився рівень та активність двосторонніх відносин ЧР з іншими державами;

- збройні сили ЧР отримали нову досконалу бойову техніку, нові стимули до подальшого якісного розвитку, оборонна промисловість країни одержала можливість приймати участь у спільних комерційних проектах НАТО.

Традиційно негативно оцінює членство Чехії в НАТО - без будь-якої аргументації - лише комуністична партія Чехії та Моравії. [1,14]

8 липня 1997 р. на Мадридському саміті НАТО разом з Чехією та Польщею отримала пропозицію почати переговори щодо вступу у т.зв. «першій хвилі розширення» також Угорщина. В результаті проведеного в Угорщині 16 листопада 1997 р. референдуму про приєднання держави до Альянсу (у референдумі взяло участь 49% від загальної кількості виборців, з них 85% громадян підтримали вступ Угорщини до НАТО) [1,11], а також в результаті завершення ратифікаційного процесу в країнах-членах НАТО 12 березня 1999 р. Угорщина стала повноправним членом НАТО.

Оцінюючи цей видатний акт, Віктор Орбан, тодішній прем'єр-міністр Угорщини, заявив: «Це наочне свідчення історичної справедливості, завдяки якій Угорщина сьогодні посідає чільне місце у спільноті розвинених західних демократичних держав. Європа була нашим єдиним домом упродовж тисячоліття, не тільки в географічному сенсі, але й завдяки нашій культурі, традиціям та засадничим цінностям. Проте обставини, що склалися по закінченню Другої світової війни, унеможливили наше приєднання до вільної Європи. Угорщина стала активним учасником мирної революції, яка охопила країни Центральної та Східної Європи десять років тому і внаслідок якої була створена можливість воз'єднання [23,26]. На момент вступу до НАТО Угорщина була єдиною країною-кандидатом, де була розміщена американська військова база. Л.Ковач, міністр закордонних справ Угорщини в Брюсселі у березні 1997 року заявляв, що в його країні дійсно «американські солдати можуть впливати на референдум «за» і «проти»

НАТО... Сьогодні нейтралітет не є більше альтернативою. Це була велика ідея у ...1956 році. Сьогоднішня альтернатива – це повна інтеграція в західні демократичні структури» [8,18-20].

Факти, документи засвідчують позитивні зміни, які сталися в Угорщині в політичному, соціально-економічному розвитку, розширенні зовнішньополітичних зв'язків. Андраш Шимоні, посланець Угорщини в НАТО, оцінюючи реформування збройних сил Угорщини, відзначав, що найважливіший урок, що випливав з вступу Угорщини до НАТО, полягав у тому, що "військову реформу необхідно здійснювати швидко та ефективно. Повільне проведення реформи не полегшує біль, а лише поглиблює його та затягує процес одужання. Важливо зосередити зусилля на пріоритетах, які необхідно визначити... Найважливішою часткою військової реформи є скорочення чисельності збройних сил... І тут вирішальним моментом є зосередження уваги на людському факторі. Управління людськими ресурсами є ключовим для успіху військової реформи. Можна вкласти всі багатства світу в застарілу систему, але від того ніякого ефекту. Для того, щоб змінити військову систему, її необхідно перебудувати, реорганізувати та готувати особовий склад до сприйняття цього процесу ще до того, як будуть вкладені кошти. Нам довелося винести важкий урок, суть якого полягає в тому, що військову реформу треба проводити не тому, що цього вимагає НАТО, а тому, що вона є невід'ємною часткою демократичного процесу реформ, коли громадськість прискіпливо аналізує державні видатки і робить все для того, щоб країна стала більш ефективною [6,22-23]. Сама Угорщина налаштована на тривання процесу адаптації в НАТО протягом 10 років за умов щорічного виділення до 2% ВВП на збройні сили. США на першочергові заходи угорської армії до 1999 р. виділили 2 млрд.\$ [7,97]. Суттєві зауваження щодо реформування збройних сил Угорщини мають не лише пізнавальне, а й велике практичне значення для більшості країн східноєвропейського регіону.

29 березня 2004 року відбувся п'ятий, наймасштабніший в історії раунд розширення НАТО, внаслідок якого новими членами Альянсу офіційно стали сім країн: Болгарія, Естонія, Литва, Латвія, Румунія, Словаччина та Словенія. Виступаючи 2 квітня 2004 року у штаб-квартирі НАТО перед 26 міністрами НАТО, Генеральний секретар НАТО Яап де Хооп Схеффер заявив: «Альянс, який 55 років тому розпочинався з 12 країн-засновниць, нині збільшився рівно удвічі. Що може краще засвідчити привабливість, міць та незмінну цінність трансатлантичного зв'язку. Тепер, коли 26 країн-членів Альянсу готові захищати наші спільні цінності та передати їх наступним поколінням, ми впритул наблизилися до Європи, про яку завжди мріяли: Європи без війн та страху». Генеральний секретар НАТО також заявив, що нові члени Альянсу отримали заслужену нагороду за серйозну роботу, яку вони виконали, готуючись до вступу, додавши, що це має слугувати „потужним стимулом" для інших держав, які сподіваються у перспективі також вступити до НАТО [26,13].

Які найсуттєвіші особливості підготовки до вступу до НАТО в зазначених семи країнах заслуговують аналізу і оцінки?

Ще на етапі, що передував розширенню НАТО, Словаччина визнавала себе сферою інтересів Росії в силу енергетичної залежності, тому і віддавала собі звіт, щодо пропозицій Росії про «нейтральну зону» на території країни. Передбачалося, що Росія займе і більш жорстку позицію в цьому питанні. Тому Словацька Республіка схильна була підходити еволюційно до розширення НАТО, оскільки швидкі темпи процесу можуть призвести до розігрування «словацької карти», і як результат країна може опинитися за бортом системи європейської безпеки [11,28-34].

Етап підготовки до вступу до НАТО Словацької Республіки був започаткований 23-25 квітня 1999 р. під час Вашингтонського саміту НАТО. Ідею вступу країни до НАТО підтримала більшість провідних політичних партій країни, зокрема впливовий Рух за демократичну Словаччину, який вважав входження Словаччини до НАТО пріоритетним завданням зовнішньої політики країни. Підтримали входження республіки до НАТО Християнсько-демократичний рух, партія демократичної лівіці, партія соціальної демократії та ін., при цьому висловлювалися сподівання, що ця важлива акція буде спроможною сприяти зміцненню національної безпеки, розвитку економічних процесів, гарантуватиме нормальний розвиток національних меншин.

10 квітня 2003 р. Словацьким парламентом була висловлена згода на вступ Словацької Республіки до Північноатлантичного Альянсу. У травні 1997 р. У Словаччині був проведений референдум щодо вступу СР до НАТО, однак з огляду на низьку участь виборців (9,53%) референдум не відбувся. Відзначимо, що згідно діючих конституційно-правових норм, інститут референдуму не передбачав його прямої дії, а був лише проявом волі громадян, яку мусять враховувати органи державної влади.[1,15]

За оцінкою Генерального секретаря Я. де Хооп Схеффера Словаччина своєю виваженою політикою в рамках членства в НАТО, збільшила кредит довіри до себе, стала об'єктом потужних закордонних інвестицій. Згідно з опублікованими даними Словацької агенції розвитку, в 2004 році зарубіжні інвестиції склали 11,4 млрд. \$, у т.ч. інвестиції з таких країн, як Німеччина, Голландія, Італія і ін. Планомірно здійснювалися реформування Збройних Сил, нарощування обсягів виробництва, зокрема в оборонній промисловості, відновлення експорту військової техніки.[18,15-16] Словаччина, як свідчать документи, активно підтримала миротворчі операції НАТО, розвиває плідні взаємозв'язки з країнами Європи.

Складним був шлях вступу до НАТО Республіки Словенія. Займаючи унікальне географічне становище, республіка, одержавши незалежність, відчувала постійну необхідність у зміцненні власної оборони. Тому приєднання до НАТО Словенія вважала одним з найважливіших зовнішньополітичних пріоритетів.

З самого початку підготовки до вступу в НАТО представники політичної еліти, партій та об'єднань досягли політичного консенсусу та проголосили вступ до НАТО та ЄС стратегічною метою країни. Програми всіх партій, виступи їхніх лідерів містили заяви про підтримку цього курсу. Як свідчить словенська преса, в позиціях політичних партій не відбулося

ніяких принципових переоцінок і всі вони підтримують членство в НАТО. Виявлена консолідація всіх політичних сил навколо ідеї вступу до НАТО сприяла тому, що більшість населення на референдумі щодо вступу до НАТО (23.03.2003) підтримала приєднання до Альянсу (за офіційною оцінкою в референдумі взяло участь 60,2% населення, позитивну відповідь дало 66,02%).

Реалізація стратегічного рішення про набуття членства в НАТО і ЄС, реформування економіки, соціально-економічної, оборонної сфери у відповідності до стандартів НАТО та ЄС, вилилося в стійку тенденцію розвитку.

В суспільстві збереглося довір'я і підтримка взаємопраці з НАТО, розуміння в надійності гарантованої від НАТО національної безпеки. [1,23]

Заслугує на увагу налагодження співпраці НАТО з Румунією. Визначаючи пріоритети зовнішньополітичної орієнтації, політичні, урядові кола Румунії прагнули заздалегідь довести перед Заходом серйозність своїх претензій щодо права на вступ до НАТО.

Напередодні Мадридського саміту Румунія здійснила цілу низку політичних акцій з метою підтвердження європейського вибору офіційного Бухаресту: проводились спеціальні засідання уряду з питань прискорення євроатлантичної інтеграції, було створено Національну комісію з питань інтеграції Румунії з НАТО, підписано спільну декларацію уряду та парламентських політичних партій про підтримку зусиль виконавчої влади щодо інтеграції країни до Північноатлантичного Альянсу. Всі парламентські політичні партії Румунії офіційно підтримали євроатлантичну інтеграцію і жодних резонансних контрзаяв чи то офіційних протилежних думок ні сенаторами, ні депутатами в той період не висловлювалося.

Партія соціальної демократії Румунії була ініціатором заходів, спрямованих на євроатлантичну інтеграцію країни, які підтримали й інші парламентські політичні партії. Вважалося, що партія "Велика Румунія" стане основним критиком євроатлантичної інтеграції, однак, і лідери цієї партії виступили на підтримку входження Румунії до НАТО, оскільки вважали, що це відповідає національним інтересам Румунії.

Націонал-ліберальна партія Румунії, демократична партія Румунії, демократичний союз угорців Румунії активно підтримали всі заходи стосовно євроатлантичної інтеграції, висловлювали погляд, що Румунія стане східним кордоном європейського союзу та Північноатлантичного Альянсу, підкреслювали, що міцність кордонів однієї держави або однієї сукупності держав, не залежить тільки від геополітики, а залежить від стану матеріального, духовного та культурного рівня громадян, які знаходяться під її захистом. Всі політичні партії були одноставні у тому, що буде досягнуто оптимізації оборонної здатності та зростання внеску країни до використання операцій НАТО [17,27].

Треба визнати, що певні румунські політичні кола в процесі переговорів, консультацій з НАТО пробували використати "російську карту", заявляючи "якщо Румунію не буде прийнято в НАТО, вона підпаде під вплив Росії". На міжнародних симпозиумах у Бухаресті лунали думки, що "Захід

відповідає за нинішній стан справ в країнах ЦСЄ, бо залишив їх після Другої світової війни у обіймах СРСР "; що "Захід і далі оглядається на Росію". Використовувалися інші засоби переконання керівництва НАТО у щирості задумів Румунії поглиблювати євроатлантичну інтеграцію. В цьому переконував Захід колишній румунський король Міхай I, який оприлюднив заклик підтримати вибір Румунією вступу до НАТО. Президент Румунії Іон Ілієску в листі до президента США Дж.Буша запевнив про готовність Румунії докласти необхідних зусиль для просування реформ та адаптації до стандартів НАТО. Одним із вагомих факторів, що завадив Румунії потрапити до першої хвилі розширення попри згоду 14 країн-членів стали до кінця не врегульовані аспекти переговорів із сусідньою Україною по територіальному питанню. На цій обставині наголосила Північноатлантична Рада ще у 1997р. Тоді ж прем'єр Р.Чорбеа та міністр закордонних справ М.Северін заявили, що витрати Румунії на інтеграцію до НАТО складатимуть 3 млрд.\$ [14,72-73].

Заслугує уваги практика діяльності румунських засобів масової інформації щодо підтримки курсу Румунії на вступ до НАТО. Напередодні саміту в Празі, де Румунію офіційно було запрошено до Альянсу, упродовж двох тижнів національний телеканал транслював цикл передач під назвою "НАТО – нині" Метою цього циклу було роз'яснення аспектів, пов'язаних зі вступом Румунії до НАТО, наслідками цього процесу. Упродовж листопада 2002 р. щоденно телеглядачі мали змогу отримати інформацію та відповіді на свої запитання. Систематично проходили передачі "Досє нашої інтеграції", які передбачали базову інформацію, популярне роз'яснення, особливо з розрахунком на молодіжну аудиторію, положень вступу країни до НАТО та її реалізації. На телебаченні пройшла низка ток-шоу "НАТО – нині!" за участю найбільш впливових політиків та громадських діячів, під час яких мова йшла про наслідки вступу Румунії в Північноатлантичний Альянс та давались вичерпні відповіді на запитання телеглядачів. За участю міністрів, провідних діячів політичних партій були підведені підсумки спеціалізованого телевізійного циклу "НАТО – нині!"

26 лютого 2004 року Парламент Румунії одноголосно схвалив закон про вступ Румунії до Північноатлантичного Альянсу, а 4 березня того ж року президент Іон Ілієску підписав документ про приєднання Румунії до НАТО. Загальнонаціонального референдуму з питань вступу Румунії до НАТО не проводилось.

Зі вступом до НАТО Румунія при активній підтримці країн Альянсу стала впливовою силою на євроатлантичному просторі, з власним стратегічним профілем – провідної регіональної держави, виразника і реалізатора інтересів НАТО і ЄС в регіоні Чорного моря. Підтвердилися сподівання румунського керівництва на зростання іноземних інвестицій в румунську економіку. У рік вступу Румунії до НАТО обсяг прямих іноземних інвестицій зріс на 141%. порівняно з 2003 роком і склав 4,1 млрд.\$ [18,24]. Румунія залучається до транспортування каспійських і азійських енергоносіїв та їх придбання, отримання субпідрядних контрактів на відбудову Іраку, Румунія розраховує на надбання натовських важелів впливу

на країни регіону, зокрема в питаннях врегулювання придністровського конфлікту.

В тексті Стратегії національної безпеки Румунії зазначено, що НАТО та ЄС є єдиними міжнародними структурами, які спроможні гарантувати незалежність та суверенітет, сприяти економічному, політичному та соціальному розвитку, який є притаманним демократичним країнам.

Щодо до вступу до НАТО Болгарії, як свідчать документи, публікації в пресі, в політичному просторі країни існував і існує повний консенсус. Євроатлантична інтеграція визначалася як важлива складова зовнішньо-політичної стратегії. Ще 21 грудня 1993 року Декларація Народних Зборів зафіксувала початок участі Республіки Болгарія у програмі «Партнерство заради миру», роботі Північноатлантичної Ради, проведенні політики безпеки і стабільності в Південно-Східній Європі. 17 лютого 1997 р. уряд РБ прийняв рішення №192 «Про повноправне членство Республіки Болгарії в НАТО» [10,9]. Переважна більшість впливових політичних партій лівого, правого та центристського спрямування схильні ототожнювати членство Болгарії в НАТО у контексті забезпечення економічної стабільності та передбачуваності країни, забезпечення її надійної безпеки.

18 березня 2004 р. парламент Болгарії ратифікував протокол про вступ Болгарії до НАТО. Приєднання підтримали голосуванням практично всі політичні партії, включаючи партії лівого і центристського спрямування.

В Болгарії розглядається членство в Атлантичному Альянсі, Європейському союзу як надійне джерело гарантій безпеки, природний вираз зовнішньої політики. Саме перспектива членства в НАТО стимулювала проведення в Болгарії реформ, сприяла модернізації економіки, обумовлювала удосконалення конструктивної миролюбної зовнішньої політики.

Болгарія не має територіальних, прикордонних, етнічних або релігійних суперечок зі своїми сусідами, бажає долати будь-які двосторонні розбіжності в дусі партнерства і співробітництва, які є характерними для нової Європи, має спільні кордони і поділяє простір безпеки з двома членами НАТО, маючи відмінні стосунки як з Грецією, так і з Туреччиною, зокрема в галузі безпеки і оборони. [17,23].

Уряд Болгарії, як свідчать факти останнього часу, чітко діє відповідно до стратегії досягнення відповідності ідеям, стандартам НАТО, зокрема в розбудові збройних сил, зміцненні національної оборони, забезпеченні економічної і політичної стабільності на Балканах.

Країни Балтії – Литва, Латвія і Естонія – першими серед країн, що здобули незалежність на теренах колишнього СРСР, удостоїлись честі стати повноправними членами НАТО. Тим важливішим є дослідження чинників, програм дій урядів цих країн, що обумовили право набуття членства в НАТО.

Спільними для цих країн стали послідовні контакти, консультації урядових осіб, представників політичних партій, рухів з керівними діями та органами НАТО, проведення наполегливої роз'яснювальної роботи серед різних прошарків населення щодо переваг набуття членства в НАТО, забезпечення надійної безпеки, територіальної цілісності, недоторканості

державних кордонів. Безперечно, були і серйозні перешкоди на цьому шляху. Психологічно, три країни Балтії себе вже давно і небезпідставно вважали частиною єдиної Європи. Неодноразові заяви керівництва Росії про недопуск НАТО на пострадянський простір змушували керівників Литви, Латвії та Естонії докладати всіх зусиль, аби якнайшвидше ввійти до європейської системи безпеки. Так, результатом спільної зустрічі трьох президентів (Естонії – Л. Мері, Латвії – Г.Улманіса, Литви – А. Бразаускаса) у вересні 1996 р. стала спільна заява про інтенсивні дипломатичні зусилля щодо набуття членства в НАТО, готовність нести весь тягар по модернізації збройних сил, розвиток власних оборонних структур для самооборони та оборони європейських країн. [24,80]. У той же час, офіційний Вільнюс визнавав свою неготовність до членства в Альянсі у першій хвилі розширення, розглядав можливість прийняття конституційного акту «Про приєднання до пострадянських східних блоків», але і не хотів довго перебувати у «вакуумі безпеки» [13,46-54]. Генеральний секретар НАТО Х.Солана, перебуваючи у Латвії у квітні 1996 року, заявив таке: «Розширення НАТО не дає Латвії бажаних гарантій, якщо не будуть впорядковані відносини з Росією, а вирішення питання меншин буде однією з попередніх умов прийняття Латвії до Північноатлантичного Альянсу» [12,129]. Саме досвід наближення до НАТО країн Балтії засвідчив дієвий характер критеріїв до вступу в Альянс як інструмента вирішення внутрішніх проблем держав у демократичному та правовому європейському ключі.

Сейм Литовської Республіки ратифікував протокол про приєднання до НАТО майже одногосло 10 березня 2004 р. Але ще у травні 2001 р. представлені у Сеймі Литви політичні партії уклали Угоду про політику оборони на 2001–2004 роки. В Угоді підкреслювалося, що Литва прагне до членства в НАТО, що зможе забезпечити свою стійку безпеку лише будучи складовою системи колективної оборони НАТО. Литва продовжить брати активну участь у програмі НАТО "Партнерство заради миру". Дійсно, військові формування Литви брали участь у миротворчих операціях НАТО у Хорватії, Боснії і Герцеговині, Косово. Підкреслювалося в Угоді, що участь у міжнародних операціях під проводом НАТО і ЄС та з метою запобігання кризам і конфліктам залишається пріоритетом Литви і на майбутнє. Визначалося, що литовські збройні сили повинні бути професійно підготовлені до колективних дій, забезпеченні сучасним озброєнням, бойовим обладнанням – надійним і сумісним з вимогами, стандартами НАТО і повинні бути готовими і здатними до виконання операцій по підтриманню миру разом із силами НАТО. Головними пріоритетами розвитку збройних сил на 2002–2004 роки було удосконалення навчання військових, поліпшення умов служби, удосконалення системи управління військовими колективами, керування і комунікацій, розвиток системи логістики, придбання - модернізація зброї й обладнання, розвиток інфраструктури оборони [2,31-32].

Відповідно до Військової стратегії Литви та Плану стратегічної діяльності Міністерства охорони краю Литва продовжуватиме виконання програми придбання сучасних зразків озброєння та військової техніки за стандартами НАТО до 2010 р.

Важливо зазначити, що абсолютна політична згода щодо вступу Литви до НАТО існувала між усіма гілками влади, що ідею підтримали всі провідні політичні партії: Союз центру, Союз нових націоналістів та політичних в'язнів, Виборча акція поляків Литви, Литовський ліберальних союз, Литовські християни-демократи, Соціал-демократична партія Литви і ін. Лише деякі малочисельні політичні угруповання, серед яких і компартія, виявилися противниками вступу Литви до НАТО [1,32-33]. Підкреслимо, що Литва, спираючись на підтримку НАТО, змогла відрегулювати взаємини з Росією, ускладнені проблемами транзитних перевезень з Росії до Калінінградської області.

Найбільш урівноважено пройшов процес налагодження взаємовідносин НАТО з Естонією. Питання вступу до НАТО було позитивно однозначно визначено пріоритетним відразу ж після відновлення незалежності країни. Тема забезпечення оборони країни через набуття членства в НАТО знайшла відображення в програмних документах практично всіх політичних партій. Доволі висока і стабільна підтримка населенням, політичними партіями Естонії вступу до НАТО послужила підставою для керівництва країни про відмову від проведення референдуму з цього приводу [1,33].

10 березня 2004 р. естонський парламент по суті одностайно ратифікував угоду про приєднання країни до НАТО. Результати опитування громадської думки показали, що вступ Естонії в НАТО підтримало 76% опитаних /переважна більшість естонців та біля третини російськомовних жителів Естонії/ Не дивлячись на таку високу підтримку населенням Естонії вступу до НАТО, у лютому 2001 р. було засновано Естонський союз НАТО - громадську організацію, покликану ознайомити основні прошарки населення з цілями, діяльністю НАТО, очікуваними наслідками приєднання Естонії до НАТО. Цій багатоплановій діяльності Союзу активно допомагали посольства США, Великобританії, Данії, Фонд "Відкрита Естонія", Балтійський коледж оборони, Естонська школа дипломатів, Естонський інститут зовнішньої політики, Міністерство оборони країни. Бюро євро інтеграції при Держканцелярії та ін. Як наслідок - кількість прихильників вступу Естонії до НАТО значно зросла [1,29].

Естонія стала більш привабливою для іноземних інвестицій у 2005 р. вони становили біля 9 млрд. крон., позбавилася діяльність у всіх сферах соціально-економічної діяльності. Удосконалено базові принципи забезпечення безпеки країни, здійснення оборонної політики [18,28].

Стосунки Латвії з НАТО практично розпочалися з приєднання в лютому 1994 р. до програми "Партнерство заради миру". На Празькому саміті НАТО в листопаді 2002 р. Латвія була запрошена до переговорів стосовно приєднання до Альянсу, які завершилися прийняттям 29 березня 2004 р. відповідної Ухвали Сеймом республіки. Голосували за прийняття ухвали близько 70 % депутатів. Було позитивно оцінено активну участь військових підрозділів Латвії в миротворчих операціях в Іраку, Афганістані, в навчаннях НАТО в регіоні Балтійського моря, в інших аналогічних заходах.

Заслуговує на увагу діяльність впливової масової неурядової організації - латвійської трансатлантичної організації - ЛІАТО. Ця

організація була заснована у 2002 р. з метою сприяння приєднанню Латвії до НАТО, інформуванню суспільства про основні принципи і цінності НАТО, наслідки, до яких прийде Латвія, співпрацюючи з НАТО. ЛІАТО провела величезну роз'яснювальну роботу, результатом якої стала масова підтримка курсу держави на зміцнення співпраці з НАТО. Позитивні зрушення сталися у всіх сферах суспільства, соціально-економічного життя країни. Стійкою, надійною є національна безпека країни [1,27].

Підсумовуючи, наголосимо, що після закінчення "холодної війни" у НАТО були вагомі підстави звертати посилену увагу на країни східноєвропейського регіону, де часом йшла гостра політична боротьба за подолання наслідків тоталітарної доби. Шляхом систематичного обміну думками, дипломатичними контактами на найвищому державному рівні, консультацій, практичної допомоги в політичній, економічній, соціальній, оборонній сфері, активного залучення східноєвропейських країн до співпраці за програмою "Партнерство заради миру", НАТО поступово підготувало Польщу, Угорщину, Чехію, Словаччину, Словенію, Болгарію, Румунію, Литву, Естонію, Латвію до вступу до НАТО, створення цілком нової надійної системи міжнародної безпеки.

В регіоні сформувалися нові підходи до розв'язання політичних конфліктів на ґрунті територіальних, міжнаціональних, міжрелігійних, військових розбіжностей, сформувалося загальне визнання відмови від застосування сили у розв'язанні конфліктів. І в цьому спостерігається вагомий позитивний вплив співпраці з НАТО. Найбільшу складність у підготовці до вступу в НАТО, як показав досвід країн Центрально-Східної Європи, викликала необхідність реформування збройних сил, забезпечення їх новітньою технікою, зброєю висококваліфікованими офіцерськими кадрами, здатними діяти у відповідності з стандартами НАТО.

Аналіз набутого досвіду підготовки до вступу в НАТО країн Центрально-Східної Європи показав, що наявність негативних поглядів серед частини населення на вступ відповідних країн в Альянс на початкових етапах обумовлювалася недостатньою політико-роз'яснювальною роботою з боку демократичних політичних партій, рухів, засобів масової інформації щодо показу провідної ролі НАТО у зміцненні міжнародної безпеки, розв'язанні військових конфліктів. Незадовільно розкривалися вирашні аспекти надійної співпраці країн Східноєвропейського регіону з НАТО, переваги вступу країн до НАТО, розв'язання їх проблем у зміцненні національної безпеки. Але в кінцевому рахунку ці труднощі були подолані, а більшість питань, непорозумінь та побоювань були зняті шляхом відкритого суспільного діалогу та віднайдення консенсусу.

Значений досвід, хоча, об'єктивно, не в повній мірі основними тенденціями є важливим і для України. Наше суспільство вирізняється цілим рядом специфічних факторів розвитку із глибинним історичним корінням. Проте, Україна, в свою чергу, вигранно виглядає в світлі дослідження даної проблеми порівняно більшим і тривалішим досвідом співробітництва з Альянсом, а також, фундаментальніше відпрацьованими юридичними та нормативно-правовими аспектами взаємодії. Подальше дослідження досвіду адаптації нових країн-членів в Північноатлантичному Альянсі може слугувати додатковою аргументацією на користь вступу і України до НАТО у перспективі.

1. Аналітичні матеріали оцінок політичними партіями країн ЦСЄ політики по відношенню до НАТО / Поточний архів МЗС України.
2. Аналітичні матеріали щодо досвіду реалізації «Партнерство заради миру» в країнах Центральної та Східної Європи, Балтії, які вже набули членства в НАТО / Поточний архів МЗС України.
3. Брежнев Т., Їжак О., Шевцов А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти. Монографія / Під ред. В.Горбуліна. – Дніпропетровськ: Пороги, 2003. – 160с.
4. Воєнна безпека України на межі тисячоліть: Монографія. – К.: Стилос, 2002. – 394с.
5. Довідник НАТО. – Брюссель, 2001. – 608 с.
6. За і проти. Дебати з питань євроатлантичної безпеки. Відділ громадської дипломатії НАТО. – Брюссель, 2004. – 76 с.
7. Запис бесіди зав. відділом Центрально-Східної Європи Управління Євроатлантичної інтеграції Ю.Ю.Мушки з Тимчасово повіреним у справах Угорщини в Україні П.Мішлеї / УДА МЗС України.– ОФ. – спр. 8724. – арк.97.
8. Інтерв'ю Міністра закордонних справ Угорщини Ласло Ковача газеті «Ле Суар» 27.03.1997 р. / УДА МЗС України. – ОФ. – спр. 8722. – арк.18-20.
9. Інформація посла України у Польщі Сардачука П. «Польська закордонна політика у 1996 р.». «Список аргументів на підтримку членства в НАТО» / УДА МЗС України. ОФ. – спр. 8983. – арк.19-45.
10. Інформація посла України в Республіці Болгарія О.Воробйова у МЗС «Про розширення НАТО і входження РБ до Альянсу» / УДА МЗС України. – ОФ. – спр. 8983. – арк.9-11.
11. Інформація посла у Словаччині Д.Павличка для МЗС України 30.01.1996 р. / УДА МЗС України. – ОФ. – спр. 8588. – арк. 28-34.
12. Інформація Посла у Латвії у МЗС / УДА МЗС України. – ОФ. – спр. 8588. – арк.129-130.
13. Інформація Посла у Литві Р.Білодіда у МЗС / УДА МЗС України.–ОФ, спр. 8588, л.46-54.
14. Інформація про візит Прем'єр-міністра Румунії Р.Чорбеа і Міністра закордонних справ М.Северіна до штаб-квартири НАТО 28.04.1997 р. / УДА МЗС України.– ОФ. – спр. 8724. – арк.72-73.
15. Ляшенко О.О. Інтеграція України у Європейські та Євроатлантичні структури / (90-ті роки ХХ ст.) Автореф. дис. канд. іст. наук. – Київ, 2002. – 17 с.
16. Матеріали візиту Президента Франції Ж.Ширака у Польщу 11-13.09.1996 р. / УДА МЗС України. – ОФ. – спр. 8589– арк. 58-63.
17. Матеріали доповіді робочої групи Комітету по обороні і безпеці Північноатлантичної Асамблеї про розширення НАТО (США, Вашингтон, листопад 1994 р.) / УДА МЗС України. – ОФ. – спр.8048. – арк. 1-28.
18. Матеріали оцінок економічного розвитку, розвитку ВПК та інвестиційних процесів у Польщі, Угорщині, Чеській Республіці, Словацькій Республіці,

- Республіці Словенія, Румунії, Болгарії, Естонській Республіці, Латвійській Республіці, Литовській Республіці / Поточний архів МЗС України.
19. НАТО 1949–1999. Перші п'ятдесят років. Відділ громадської дипломатії НАТО. – Брюссель, 1999.
20. Санжаревський О.І. Східноєвропейська політика НАТО кінця 80-х – середини 90-х років ХХ століття (на прикладі Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини) / Автореф. дис. канд. істор. наук, Чернівці. – 1998. – 17 с.
21. Сивак О.В. Формування та здійснення зовнішньої політики України (1990–1999рр.) Автореф. дис. канд. політ. наук. – Київ. – 2000. – 17 с.
22. Стамбульський саміт 28-29 червня 2004 року. Співпраця Україна – НАТО / Новини НАТО. – 2004.
23. Трансформована НАТО. Відділ інформації та преси НАТО. – Брюссель, 2004.
24. Тристороння заява Президентів Естонії, Латвії, Литви після завершення переговорів 27-28.09.1996 р. / УДА МЗС України. – ОФ. – спр. 8589. – арк.75-80.
25. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарій розвитку: Монографія. – К.: НІСД, 1999. – 384 с.
26. Україна – НАТО. Особливе партнерство / НАТО. – 2005.
27. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства. – К.: Стилос, 2004. – 400 с.

SUMMARY

Sergei Volochuk. PREPARATION AND ENTRY TO NATO OF THE CENTRAL - EAST EUROPE COUNTRIES: STAGES AND LESSONS

The article is devoted to the analysis and generalization of the experience of preparation and entry to NATO of the Central - East Europe countries on the example of the first and second waves of Northatlantic Alliance expansion. Actuality of studying this problem is conditioned by the differences according legislatively fastened the Euroatlantic and European integration course of Ukraine and public opinion attitude to this question. It is examined aspects of the decision of political, economic, legislative, military problems by Czech, Poland, Hungary, Lithuania, Latvia, Estonia, Slovakia, Slovenia, Bulgaria and Romania.